Gönderim Tarihi: 15.01.2021

Kabul Tarihi: 01.04.2021

EDEBİYATTA ZAMAN VE ERICH HACKL'IN BELGESEL ROMANI: *AUSCHWITZ'DE DÜĞÜN*

Time in Literature and Erich Hackl's Documentary Novel:
The Wedding in Auschwitz

Derya PERK

Araş.Gör.Dr. Ankara Üniversitesi,
Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi
Alman Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
der@ankara.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-1283-4315

Çalışmanın Türü: Araştırma

Öz

Zaman Aristoteles, Newton, Leibniz, Kant ve tabii ki Einstein gibi isimler tarafından incelenen bir olgu olmuştur. Fiziğe dayalı bu değerlendirmelerin yanı sıra zaman, bilimin diğer alanlarında da incelemeye değer bir nesne olarak görülmüştür. Bunlardan biri de zamanı farklı açılardan analiz eden edebiyat bilimidir. Bu makalenin amacı, bilinen analiz yöntemlerini ayrıntılı bir şekilde anlatmak ve bunları edebi bir örnek ile açıklamaktır. Bunun için Erich Hackl'ın Kaan H. Ökten tarafından Türkçe'ye çevrilen *Auschwitz'de Düğün* adlı eseri seçilmiştir. Bu çalışmada, eserde yer alan tarihlendirmeler irdelenecek ve buna ek olarak zaman analizinde kullanılan tüm temel yöntemler de eserdeki örneği üzerinden yorumlanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Zaman Analizi, Erich Hackl, *Auschwitz'de Düğün*, İspanya İç Savaşı, Avusturya

Abstract

Time is an important phenomenon that has been studied by various scholars and philosophers such as Aristotle, Newton, Leibniz, Kant, and, of course, Einstein. In addition to the studies based on physics, time has been also regarded as a topic worth studying in other fields of science such as literary studies. The aim of this article is to examine the well-known analysis methods and to explore them in light of a literary work. Erich Hackl's novel, translated into English by Martin Chalmers as *The Wedding in Auschwitz*, will be discussed in terms of the temporal analysis method. In this paper, the historical periods and emphasised dates given by the author will be examined, and all basic literary methods in time analysis will be discussed in consideration of Hackl's novel.

Keywords: Time Analysis, Erich Hackl, *The Wedding in Auschwitz*, Spanish Civil War, Austria

1. GİRİŞ

Hareketi "yer değişimi" olarak keskin bir şekilde tanımlayan ve yer - zaman - hareket üzerinde duran Aristoteles gibi Newton da bu konular hakkında araştırmalar yapmış ve mutlak, doğru ve matematiksel zamanın, süre gibi dışarıdan bir nesneyle bağlantısız olarak kendi içerisinde doğası gereği aktığını dile getirmiştir (Schneider, 1921, S. 2). Newton ayrıca fiziksel süreçler bağlamında mekân ve zaman kavramlarının ilişkisi ve dört

boyutluluğu üzerinde de durmaktadır (*Alm. Raumzeit*) (Ehlers, 2005, S.79). Leibniz'e göre ise değişim temel bir insan deneyimidir. Yani zaman, yaşam aşamalarımızın sırasının düzenlenebileceği bir boyuttur ve örneğin, doğum ölümden önce gelir ya da bir mevsim diğerini sonlandırır. Birbirini izleyen olayların birleştirici olmasından dolayı da zaman ilişkisel bir karaktere sahiptir (Goenner, 2005, S.13). Kant ise zaman konusunda farklı bir bakış açısı sunmakta ve zamanı aynı anda, art arda ya da üst üste olarak ayırmanın sadece onu tahayyül ederek mümkün olabileceğini söylemektedir. Buna göre zaman bir yöne doğru ilerler ve tek başına bir nesne olarak fark edilemez. Sadece tahayyül gücü ile algılanabilir olduğu için de tamamen öznel gerçektir. Bu elbette zamanın bireysel olarak algılanışı içerisinde gerçek olduğunu gösterir çünkü sadece kendi varlığını algılayan bireyler aynı şekilde süre ve zamanı hissedebilir ki bu açıklamalar da bizi son olarak Einstein'a götürmektedir (Akt. Hacker, 2014, S. 19-21). 20. yüzyılda fizik alanında zaman kavramı temelden değişiklikler geçirdi. Einstein, 1905'teki görelilik teorisinde, tek bir evrensel zamanın olmadığını savunmuş ve bu fikrini 1915 yılında tamamladığı genel görelilik teorisinde detaylandırmıştır (Ehlers, 2005, S. 79).

Fiziki zaman ile ilgili bu temel ve gerçeğe bağlı tartışmaların devamında, edebi yani kurgusal boyuttaki zaman konusuna gelecek olursak öncelikle "zaman sanatları" ve "mekân sanatları" üzerinde durmamız gerekmektedir. Zaman sanatları şiir, dans ve müzik alanlarını; mekân sanatları da heykeltıraşlık, resim ve mimari alanlarını kapsamaktadır (Dumantepe, 2018, S. 22). Bizim incelememiz için ise edebi eserlerin analizlerine pek çok kaynakça sunan anlatıbilim dâhilindeki zaman kategorisini irdelemek faydalı olacaktır. Elbette okuyucunun anlatıda gerçekleşen hadiseleri anlaması ve zamansal ilişkileri algılaması çok önemlidir. Çünkü bir hadisenin ne zaman yaşandığının bilinmesi, okurun fikir sahibi olmasını ve yorumlama yapabilmesini sağlar (Dervişcemaloğlu, 2016, S. 158-159). Bu bağlamda bir sonraki başlığımızda zaman ile ilgili edebiyat bilimi içerisinde temel sayılan inceleme yöntemleri üzerinde durulacak ve Avusturyalı yazar Erich Hackl'ın *Auschwitz'de Düşün* adlı belgesel romanından konuyla ilgili örnekler sunulacaktır.

2. ERİCH HACKL'IN BELGESEL ROMANINDAN ÖRNEKLER IŞIĞINDA EDEBİYATTA ZAMAN

Anlatım zamanı, eserin yazar tarafından gerçek zaman aralığı içerisinde anlatılma süresi, yani metnin okunma süresidir (Spörl, 2004, S. 285). Eserin yazılı bir metin olduğu düşünüldüğünde, zamansal bir hesaplama, bireylerarası değişken okuma hızı sebebiyle mümkün

olmayacağından metnin kapsamı üzerinde durulmalıdır. Bu bağlamda genellikle sayfa ya da satır sayısı hesaplanarak rakamsal bir değer belirlenmektedir. Bu noktada da eserlerin farklı baskıları olabileceği göz ardı edilmemelidir. Aynı eserin sayfa sayısı, farklı baskılardaki format, yazı boyutu ya da sayfa alanı gibi etkenlerden dolayı değişkenlik gösterebilmektedir (Lahn; Meister, 2008, S.136). Bu noktada dikkat edilmesi gereken bir diğer husus da farklı bir dile çevrilmiş kitaplardır. Çeviri söz konusu olduğunda, kaynak dildeki bir eserin sayfa sayısının, hedef dildeki hali ile tutarlı olması beklenemez. Bunun sebebi ise dil farklılıkları sebebiyle cümlelerin uzayabileceği ya da kısalabileceği, bu nedenle de kelime sayısında farklılık olabileceğidir. Özellikle farklı dil ailelerine bağlı diller arasında yapılan çevirilerde bahsedilen farklar büyüyecektir. Bu sebeple orijinal dilinden hedef dile çevrilmiş bir eser üzerinden anlatım zamanının sayfa sayısı veya kelime sayısı üzerinden belirlenmesinde, bunun çeviri bir eser olduğunun altı çizilmelidir. Örneğin Alman yazar Patrick Süskind'in *Das Parfum. Die Geschichte eines Mörders*'i Türkçe'ye çevrilmiş olup farklı sayfa sayıları ile karşımıza çıkmaktadır. Diogenes yayınevi tarafından 1985 yılında basılan Almanca eserin sayfa sayısı 320 iken 2007 yılında Tevfik Fikret tarafından başarılı bir şekilde *Koku* olarak çevrilen eserin sayfa sayısı 249'dur.

İncelediğimiz Erich Hackl'ın Almanca yazdığı *Die Hochzeit von Auschwitz: Eine Begebenheit* eserinin Türkçeye çevirisi olan *Auschwitz'de Düğün* (2007) yazarın iki sayfalık notu hariç olmak üzere 167 sayfadan oluşmaktadır.

Anlatılan zaman ise kurgusal zaman aralığı olup anlatı metninde geçen olayın zamanını kapsamaktadır (Spörl, 2004, S. 285). Anlatılan her olayın bir başlangıç bir de bitiş noktası bulunmaktadır ki anlatılan zamandan kast edilen bu süredir. Eserde anlatılan zaman konusunda metin içerisinde geçen tarih bilgilerinden, gün, hafta veya yıllara yapılan atıflardan ya da kahramanların çocukluktan yetişkinliğe uzanan yolculuğundan bir çıkarım yapılabilir. Bir eser tek bir günü anlatabileceği gibi yılları konu alan bir olayı da okura sunabilir. Anlatım zamanı ile anlatılan zaman arasındaki ilişki de bu noktada ortaya çıkmaktadır. Elbette bu ilişki kapsamında kısa bir süreyi anlatan bir metnin kısa olması gerektiği ya da yılları aşan bir olayın çok kapsamlı anlatılması gerektiği anlaşılmamalıdır. Kimi kısa olarak algılayabileceğimiz anlar sayfalara dökülüp uzunca anlatılırken bazen yıllar süren bir gelişme çok kısa bir şekilde anlatılabilmektedir. Bu tamamen yazarın eserinde anlatmak istediği olay ya da olaylara ne kadar yer verdiği ve bunları anlatmak istediği süreyle ilgilidir ve anlatım zamanı ile anlatılan

zamanın örtüşmesi gerektiği gibi bir kural yoktur.

Auschwitz'de Düşün adlı eserin büyük bir kısmı İspanya İç Savaşını anlatmaktadır ki bu savaşın devlet adamlarını, politikacıları, entelektüelleri ve tabi ki yazarları hareketlendirmesi sebebiyle şaşırtıcı değildir (Bernecker, 1997, S. 40). Öyle ki bu savaş sadece İspanya'yı etkilememiş, Avrupa'daki ideolojik ayrımların da göstergesi olmuştur. Hatta Avrupa'daki güçlerin tutumları, savaşın sonucunu neredeyse belirlemekle kalmamış, İkinci Dünya Savaşı'nın cephelerini de belirlemiştir. Böylece bu çoğunlukla "faşizmin" ve "antifaşizmin" silahlı yüzleşmesi olarak bilinen savaş, İtalya, Almanya ve Sovyetler Birliği'nin yoğun askeri buluşları da düşünüldüğünde (Seidel, 2010, S. 9) neredeyse tüm dünyayı etkilemiştir. Bu savaşın bir çok nedeni vardır. Merkezdeki Kastilya bölgesinin, Katalan bölgesi ile olan gerginliği, oligarşinin elinde olan tarımsal faaliyetler yani zirai konular ve son olarak ordunun ülke siyaseti üzerindeki etkisi de savaşın nedenleri arasında sayılabilir (Bernecker, 1997, S. 13). Bu konu üzerinde durmamızın ana sebebi ise eserdeki olay örgüsünün çok büyük bir bölümünün bu dönem ve bu döneme dair bilgiler ışığında yaşanmasıdır. Öyle ki hikâyede 1907 yılında doğan ve Avusturya İç Savaşına dâhil olan Rudi Friemel, eşini ve oğlunu geride bırakarak İspanya'ya Margarita ile tanışır. Büyük bir aşk yaşayan ancak ideallerinden vazgeçmeyen çiftin Edi adında bir oğlu olur. Çift 1941 yılında, Vierzon'da Rudi'nin tutuklanması sebebiyle ayrılmak zorunda kalır ve Margarita Almanya'ya göç eder. 1944'te Auschwitz'de evlenilmesine izin verilen çift bu mutluluğu uzun süre yaşayamaz çünkü Rudi idam edilir. Böylece eserin zamansal çerçevesi, Rudi Friemel'in babasının doğum bilgilerinden yola çıkarak 19. yüzyılın son çeyreğinden başlatılıp 21. yüzyılın başına kadar çizilebilmektedir. Zaman kurgusu bakımından atlamalar, geri dönüşler ve ileri gidişlere sahip olan eserde, Rudi'nin oğlu Norbert ve baldızı Marina'nın anlatımlarından ve konuşmalarından yola çıkılacak olunursa eserde dönem olarak özellikle İspanya İç Savaşı sırasında ve savaşın sonrasında, Auschwitz günlerinde yaşananlar ve sağ kalan aile fertlerinin hayatları üzerinde durulduğu görülmektedir.

Zaman incelemelerinde üzerinde durulan anlatım zamanı ve anlatılan zaman ilişkisi ayrıca üç temel zaman analizi biçimini ortaya koymaktadır. Bunlar; süre, düzen ve sıklıktır.

Süre içerisinde belirlenmesi gereken en önemli unsur anlatım temposu bir diğer adıyla anlatım seyridir.¹ Zira bu olgu bize anlatılan öykünün zamansal kurgusu yani olayların yayıldığı sürecin uzunluğu

¹ Fatih Tepebaşı'nın (2012) adlandırması ile.

hakkında bilgi vermektedir. Edebiyat bilimi içerisinde anlatım temposunu hesaplamak adına farklı yöntemler geliştirilmiştir. Bunlardan biri anlatılan süre ile anlatım sayfası arasında bir hesaplama yapmaktır. Örneğin 753 sayfadan oluşan *Buddenbrooks* eseri yaklaşık 42 yılı anlatmaktadır. Buna dayanarak yapılan hesaplamanın sonucunda bir gün 0,059 sayfaya tekabül etmektedir (Vogt'tan akt. Lahn; Meister, 2008, S. 143). Elbette böyle bir hesaplama sonucunda edinilen rakamdan ziyade, eser incelemelerinde bölümleri esas alarak anlatım zamanı ile anlatılan zaman arasındaki ilişkiye odaklanmak daha verimlidir. Aslında önemli olan, bahsedilen zamanda bir örtüşme (kapsama), kısıtlama ya da genişletme bulunup bulunmadığıdır.

Süre içerisinde yapılan inceleme aşamasında üç temel tip ayrımına gidilmektedir. Birincisi zamanı kapsayan anlatım biçimidir. İsminden de anlaşılacağı üzere burada mevzubahis olan, anlatılan zaman ile anlatım zamanının örtüşmesidir. Okur, böyle bir hisse kapıldığı anda senkronik bir süreçten bahsedilebilir. Olayın anlatılma süresi ve hissi, yaşanma hızı ile birebir aynıdır. Zamanı kapsayan anlatım biçimi bu sebeple yoğun olarak monolog veya diyaloglar ile örneklendirilebilmektedir. Anlatılan bu senkronizasyona özellikle tiyatro eserlerinden örnek vermek mümkündür. Zamanı kapsayan anlatım biçiminin bir diğer yansıması Pozitivizm akımı ile şekillenen saniye üslubudur. Bir fotoğraf ya da ses kaydı gerçekliğinde birebir bir aktarım hedefleyen bu tarzda da anlatılan zaman ile anlatım zamanının örtüşmektedir (Stöckmann, 2011, S.165). *Auschwitz'de Düğün* adlı eserde de zamanı kapsayan anlatım biçimine çok sayıda örnek mevcuttur. Rudi Friemel'in baldızı Marina'nın yıllar sonra eniştesini tanıyan birilerine ulaşmayı çabaladığı bölüm bunlardan biridir. Muhatap olduğu kişinin konuşması incelendiğinde anlatılan zaman ile anlatım zamanının örtüştüğü görülmektedir:

Friemel ya da Frieml. Veya kısa bir Frimmel. İspanya, Fransa, Polonya? Bakın, burası seyahat acentesi değil. (Hackl, 2007, S.3)

Yine eserde Rudi Friemel'in oğlu Norbert'in Marina'ya söylediği sözler ve sonrasında onun iç monoloğu da zamansal örtüşmeye bir örnektir. Zira kişiler arasındaki konuşma, okuma hızı ile aynıdır:

Bu tamamıyla saçma. Babamın bu tür yalanları yaymış olduğunu kesinlikle düşünemiyorum.

Evet doğru, bunu böyle söylemiştin, Rudi. Kendi kulaklarımla duydum bunu. Yahut kız kardeşim mi bana söylemişti bunu? Yoksa rüya mı görmüştüm? (Hackl, 2007, S.26)

Süre inceleme aşamasında ortaya çıkan bir diğer temel tip ise zamanı kısıtlayandır. Eserlerde sıkça karşımıza çıkan zaman kısıtlamasında olay gerçekleşme süresinden daha az zamanda anlatılmaktadır. 18. yüzyılın ilk yarısının önemli İngiliz yazarlarından Henry Fielding bu anlatım biçimini şu şekilde izah etmektedir:

Olağanüstü bir sahne kendini bize gösterdiğinde, bunu okurlara uzun ve geniş bir şekilde açmak için çaba ve kâğıt esirgemeyeceğiz. Ancak anlatmaya değersiz gelişmeler yaşanan yıllar geçiyorsa hikâyemizde bir boşluktan da sakınmayacağız. (Akt. Jeßing; Köhnen, 2012, S.191).

Fielding'in bu sözlerinden de anlaşılacağı üzere, yazarın tercihi olarak anlatım zamanı anlatılandan daha kısa tutulabilmektedir. Örneğin Patrick Süskind'in *Das Parfum* eserinin kahramanı Jean-Baptiste Grenouille'in, Grasse'dan Paris'e seyahati bir ay kadar sürer, ancak bu süreç kitapta sadece bir kaç dakika içerisinde anlatılmaktadır (Süskind,1985).

Zaman kısıtlamasında, olayları detaysız anlatmak için ya da kronolojide boşluklar oluşturmak için farklı teknikler kullanılmaktadır. Bir retorik figür olan eksilti (*Alm.* Ellipse) bunlardan en dikkat çekenidir. F.Best'in (2004: 142) tanımında eksiltinin hikâyenin akışında mantıksız bir boşluk bırakmadan bazı cümlelerin veya kısımların atlanmasından söz edilir. Bunlar, aslında dilbilgisel açıdan gerekli olan ancak konunun anlaşılmasında fayda sağlamayan kelimeler veya cümle bölümleri de olabilmektedir. Aynı zamanda eksilti sadece hissedilip betimlenemeyeni dilsel olarak aktarmada da kullanılmaktadır (Jeßing, Köhnen, 2012, S. 225). Özetle bu teknikte yazar bahsi geçtiği gibi konunun gidişatı gereği çok gerekli görmediği kısımlarda ya da eserin devamında bir dönüş yaparak işaret etmek istediği ayrıntılarda bu yola başvurmaktadır. Dumantepe'ye (2018: 292) göre her anlatıda eksilti göreceli bir şekilde ortaya çıkmakta ancak sadece fark edilenlerde bu zaman kurgusundan bahsetmek mümkündür. Buna ilaveten kendisi eserinde farklı eksilti çeşitlerinden bahsetmektedir. Bunlar, belirli eksilti ve belirsiz eksiltidir. İkisinin arasındaki fark, anlatı üzerinden şu örnekler ile verilmektedir:

Anlatıda "üç yıl sonra, iki saat sonra..." gibi ifadeler belirli eksiltiyi, "uzun seneler sonra, bir müddet sonra, birçok sene" gibi ifadeler ise belirsiz eksiltiyi gösteren ipuçlarıdır. (a.g.e: 292)

Örneklere bakınca anlaşılacağı üzere geçmiş veya geçecek olan zaman olgusu tamamen genel ifadelerle aktarılmış ise belirsizliğinden söz etmek mümkündür. Buna karşın okur üzerinde bir zaman algısı oluşturan ifadeler belirli olarak kabul edilmektedir. Zaman kısıtlaması içerisinde

ayrıca özetleme de yapılabilir. Genette'e (2020: 89) göre özet, *birkaç gün, ay ya da yılın, eylem veya konuşma ayrıntılarına girmeden birkaç paragraf ya da sayfada anlatılmasıdır*. Bir diğer seçenek ise bir boşluk oluşturma, içeriğin bir kısmını kesme işlevi gören zamanda atlamadır. Zamanda atlama, anlatılan zaman süresi ile anlatım zamanının ölçekleşmesidir. Bu da anlatılan zamanın olabildiğince kısa bir süre zarfını kapsadığını, hatta anlatılan zamanın olabildiğince kısa tutulduğu anlamına gelmektedir (Mair, 2015, S. 383). *Auschwitz'de Düğün* adlı eserde zaman kısıtlamalarına birçok örnek bulunmaktadır. Bunlardan biri şu şekildedir:

Direnışçiler safında çalışmak istedim. Bu yüzden savaş başlar başlamaz Barcelona'daki Orfelinato Rivas'ta öğretmenlik görevini kabul ettim. Savaştan önce Rivas bir yetimhaneydi, sonra orayı askeri hastane yaptılar, başından yaralanan milis güçleri için. Her gün orada çalışıyordum, Dr. Ley adındaki bir cerrahın yanında. (Hackl, 2007, S.16)

Yukarıda verilen bölümde görüldüğü üzere, anlatıcı iş hayatıyla ilgili bir dönemi ayrıntılara girmeden ve boşluk oluşturmada anlatmaktadır. Sayfalarca da anlatılabilecek bu kısım ise toplam yarım sayfada özetlenmiştir. Bir diğer örnek ise 1941 yılında Marina'nın İspanya'ya döndüğünde yaşadıklarını anlattığı bölümde karşımıza çıkmaktadır. Bu örnekte de bir eksilteli anlatım vardır ve olması gerektiği gibi, anlatılmayan kısımlar bir anlam karmaşasına sebep olmamaktadır. Belirtili eksiltiye örnek gösterebileceğimiz bu kısımda para ve doküman gönderiminin "bir süre" Marina üzerinden devam ettiği, yani o zaman dilimi içerisinde bir kesintiye uğramadığı anlaşılmaktadır:

Erkek kardeşim Rezistans'a [direnişe] katılmıştı ve onun grubuna para ve dokümanlar benim üzerimden sağlanıyordu. Bir süre sonra Almanlar şüphelenmeye başlamışlardır. (Hackl, 2007, S. 63)

Süre içerisinde karşımıza çıkan üçüncüsü unsur ise zamanı genişletendir. Bu biçim anlatım zamanının, anlatılandan daha uzun süre olması durumudur ve düşüncelerin veya hızlı akan bilinç akışlarının anlatımı ile örneklendirilebilmektedir (Jeßing; Köhnen 2012, S. 191). Anlatım zamanının uzunluğu ayrıca verilen bilgilerin de daha fazla olduğunun göstergesidir. Eğer bu süre çok fazla uzar, hikâyenin akışı çok yavaşlar, hatta durma noktasına gelir ise açıklayıcı bir duraksamadan söz edilir. Yazar bunu genellikle okura detaylı bilgiler vermek için, araya bir yorum veya betimleme koymak için yapmaktadır (Lahn; Meister, 2008, S.145). *Auschwitz'de Düğün* adlı eserde 30 saniyenin uzunca anlatıldığı şu kısım, zamanı genişleten anlatım biçim ile ilgili bir örnek oluşturmaktadır:

[...] Ağlamak için zaman lazım, onlarınsa en fazla 30 saniyeleri vardı. [...] Seni nereye götürüyorlar, Rudi, diye sormuş olabilir. Ne olacak bizim halimiz? Niye bizi birbirimizden ayırıyorlar? Biz şimdi sensiz ne yaparız? Sen hiç korkma diye cevaplamış olabilir. [...] (Hackl, 2007, S.50)

Bu bölümde, söylemesi 30 saniyeden daha uzun vakit alacak sorular peş peşe sorulmaktadır. Bir varsayım üzerinden de olsa 30 saniyelik bir süre tahayyül edilerek uzatılmıştır.

Zaman incelemesinde bir diğer önemli nokta ise eşzamanlılıktır. Bu durumda olaylar ardı ardına gerçekleşir ve bu aynı anda bağımsız olarak farklı yerlerdeki olayları da kapsamaktadır. Daha önce geri dönüş tekniği ile anlatıda yer eden bu olaylar 20. yüzyıldaki gelişmeler ile mümkün hale gelmiştir. Paralel gerçekleşen bu olaylar "bu arada, diğer yandan" gibi ifadelerle anlatıya eklenebileceği gibi radyo yayınları, duvar yazıları gibi unsurların montaj ve kolaj tekniği kullanarak eklenmesi de mümkündür (Tepebaşı, 2012, S.128). *Auschwitz'de Düğün* adlı eserde eşzamanlılık unsurları, kendilerini verilen örnekteki gibi göstermektedir:

Ben Auschwitz'e nakledildiğimde, Ağustos 1942'de, o halen oradaydı. Ben Dachau'dayken bir memleketim; iyi dinle, Auschwitz'te sizi yönlendirebilecek bir adamımız var adı Ernst Burger demişti bana. Hasta koğuşunda yazıcı olmuştum [...] O sıralarda mide tifosu geçiriyordu, fakat [...]. (Hackl, 2007, S.76)

Süre kapsamında değindiğimiz ve örneklendirdiğimiz zamanı kapsayan, zamanı kısıtlayan ve zamanı genişleten anlatım biçimini toparlayacak olursak, Mair (2015: 383) tarafından hazırlanan şu görsel isabetli olacaktır:

Anlatım temposunu belirleyen üç temel tip	
Zaman kısaltması	anlatılan zaman > anlatım zamanı, anlatım zamanı < anlatılan zaman
Zamanı Kapsayan	anlatılan zaman $\approx$ anlatım zamanı
Zamanı genişleten	anlatılan zaman < anlatım zamanı, anlatım zamanı > anlatılan zaman

Üç temel zaman analizi biçiminin bir diğeri ise düzendir. Edebi eserlerin zamansal düzeni incelenecek olduğunda öncelikle olayların veya zamansal bölümlerin dizilimine dikkat etmek gerekmektedir. Ayrıca bunların hikâye içerisindeki ardışıklık düzeni, karşılaştırılması ve incelenmesi gereken bir faktördür (Genette, 2020, S. 23-24). Zaten hayatımız da bir kronolojik düzen içerisinde ilerlemektedir. Ancak doğrusal akan

zamanı anlatırken bir sıralama gütmeye zorunluluğuna tabii değilizdir. Nasıl ki bizler, doğumumuzdan itibaren şu ana kadar geçen süreyi ve ileriye dönük varsayımlarımızı dilediğimizce anlatabiliyorsak yazarlar da zaman dizininde farklılıklar yaparak eserlerini kurgulayabilirler. Anlattıkları hikâyelerin gidişatını zincirleme şeklinde geriye veya ileriye sıçrama yapmadan kronolojik bir şekilde anlatabilecekleri gibi olayları anakronik olarak da kurgulayabilirler. Ancak doğrusal olmayan sıralama söz konusu olduğunda, özellikle geri dönüş ve ileriye gidiş üzerinde durulmaktadır. Geri dönüş tekniği anlatıcının yaşanmış bir şeyi sonradan anlatmasıdır ki bu yöntem film sektöründe de *flash back* sıkça karşımıza çıkmaktadır (Lahn; Meister: 2008, S.138). Öyle ki Tepebaşılı'nın (2012: 133) da söz ettiği gibi *geri dönüşler eserde devam eden olayların öncesine yönelik kısa veya uzun gönderimlerdir*. Geriye dönüşün sebepleri ise değişkendir ve üç olasılık mevcuttur. Bunlar; genelde hikâyenin dışında yer alan anlatıcının geriye dönüşü, hikâyenin içinde kalma eğilimiyle kahramanın geriye dönüşü veya hafızanın yarattığı geri dönüş yani çağrışımlardır (Dumantepe, 2018, S.247). İleri gidiş ise geleceğe dair henüz yaşanmamış olayları anlatma biçimidir. Bu noktada, yaşanmamış olayların, umut, plan, istek veya endişe olabileceğini belirtmek gerekir (Jesing; Köhnen, 2012, S.193). Genette'in (2020:28) de vurguladığı gibi aslında sonra yaşanacak olayları anlatma manevrasına *prolepsis* yani ileriye gidiş, önceden yaşanmış bir olayı anlatma manevrasına da *analepsis* yani geriye dönüş demektir. Tüm bu düzen uyumsuzluklarında bahsederken ise *anakroni* terimini kullanmamız doğru olacaktır. *Auschwitz'de Düşün* adlı eseri bir prolepsisle başlamaktadır. Marina eserin en başında bir rüya göreceğinden bahsetmekte ve bu rüyayı detaylandırmaktadır.

Bu gece rüyamda Rudi Friemel'i göreceğim. Yüzü bembeyaz olacak, balmumundanmış gibi; gözlerini kocaman açmış olacak, ölesiye korkmuş gibi. İnce çizgili bir mahkûm pantolonu giyiyor olacak [...] (Hackl, 2007, S.1)

Henüz yaşanmamış ve sadece bir olasılık olan rüya bizi zamanda ileriye taşımaktadır. Bunun aksine şimdi verilecek olan örnek ise bize yine zamanda bir atlama yaptıracaktır ancak bu sıçrayış geriye dönüktür.

Birkaç yıl önce bir psikoloji kongresine katılmıştım. Katılımcılar listesinde benden başka bir Friemel daha görünüyordu. [...] Onun kim olduğunu görmek istemedim, onunla konuşmak da istemedim. (Hackl, 2007, S.160)

Bahsi geçen üç temel zaman analizi biçiminin sonuncusu ise sıklıktır. Genette (2020: 107-110), basit bir şekilde tekrar olarak adlandırdığı

sıklığı açıklarken, bunun anlatı zamansallığının çok bilindik ana yönlerinden biri olduğunu vurgulamaktadır. Bahsedilen bu sıklık ilişkilerini açıklarken de bir kez olmuş bir hadiseyi bir kez anlatma, n kez olmuş bir hadiseyi n kez anlatma; bir kez olmuş bir hadiseyi n kez anlatma ve n kez olmuş bir hadiseyi bir kez anlatma ayırımına gitmiştir.

Almanca *singulatives erzählen* olarak adlandırılan, bir kez olmuş bir hadiseyi bir kez anlatma, basit bir formüle dayanmaktadır ve eserlerde sıkça karşımıza çıkmaktadır. Yaşanmış bir hadisenin, olduğundan daha fazla anlatılması (*Alm. repetitives Erzählen*) ise farklı bir formüle sahip olup hikâye içerisinde zamanda atlama ile kurgulanmaktadır. Örneğin anlatıcı daha sonra olacak bir olaya atıf yapar ve onu eylemin gerçekleştiği kronolojik noktaya ulaşır ulaşmaz daha detaylı bir şekilde tekrar anlatır. Çok kez yaşanmış olayların bir kez anlatılması (*Alm. iteraktives Erzählen*) ise karşımıza zamandan tasarruf etmek ve okuyucuyu tekrar eden, tek tip eylemlerin tasviriyle sıkıkmamak için kullanılır. Örneğin her sabah aynı saatte uyanan birinin bunu tekrar etmesini engellemek gibi (Lahn; Meister: 2008, S. 149-150). *Auschwitz'de Düğün* adlı eserde çok sayıda bir kez yaşanmış hadiseler tarih bilgisi verilerek bir kez anlatılmaktadır. Örneğin tutuklama kararları, ülkeler gidiş ve dönüş tarihleri ve tabi ki duygularla ilgili yansımalar. Bunun yanı sıra bir hadisenin olduğundan daha fazla anlatıldığı bölümler de çıkmaktadır karşımıza. Buna örnek ise Marina için önemli bir konu olan Rudi Friemel'in ilk evliliğidir.

Çünkü Rudi evliydi, Avusturyalı bir kadınla. Ve bu Avusturyalının ondan bir çocuğu vardı. Bir erkek çocuk. (Hackl, 2007, S.25)

Ama o halihazırda evli bir erkekti. Ayrıydı ama evliydi. Ve eşinin - Avusturyalı kadının- boşanmaya hiç niyeti yoktu. (Hackl, 2007, S.28)

Görüldüğü üzere kız kardeşi Margarita için endişe eden Marina'nın bu bilinç akışı tekrar etmekteydi ve bu sebeple eserde birden fazla sefer bu hadise üzerinde durulmuştur.

3. SONUÇ

Zaman eski çağlardan bu yana insanoğlunun dikkatini çeken ve onu araştırmaya iten bir olgu olmuştur. Konuyla ilgili çok derin çalışmalar yapılmış ve son olarak 20. yüzyılın başlarında yapılan çalışmalar da konuyu ileri bir boyuta taşımıştır. Zamanın insan için ne ifade ettiği günlük hayatlardan örnek sunularak da anlatılmıştır ki bu zaman kavramını anlamamız için oldukça yararlıdır. Elbette sözlü veya yazılı edebiyat ürünleri de bir zaman olgusuna bağlıdır ve eserleri anlamamız ve yorumlayabilmemiz

için edebi eserin zamansallığı hakkında bilgi sahibi olmamız gerekmektedir. Edebiyat bilimi içerisinde zamanla ilgili incelemeler söz konusuysa, burada çok geniş bir yelpazenin kastedildiği bilinir. Zira üzerinde durulan zaman olgusuysa sorulacak birçok soru vardır. Edebiyat bilimi içerisinde bu soruların cevaplandırılmasına yönelik farklı terim kadroları geliştirilmiştir. Bunların başlıcaları: zaman ilişkisi, süre, sıra ve sıklıktır. Bu temel yaklaşımlar ile edebi eseri yani anlatıyı incelemek mümkündür. Bu çalışmanın inceleme kısmında edebi metinlerin zaman konuları üzerinde durulmuş ve konular örnekler üzerinden anlatılmıştır. Bu bağlamda çalışmamızda konunun anlaşılabilirliğini destekleyen farklı eserlerden örnekler dışında ve Avusturyalı yazar Erich Hackl'ın *Auschwitz'de Düşün* adlı eseri bahsi geçen terim kadrosu kapsamında incelenmiştir. Buna göre eserde geçen belgelerden birinde Rudi'nin babasının 1881 yılında doğduğu görülmektedir. Eserin sonu ise Rudi'nin oğlunun yaşı hesaplanarak bulunmaktadır ve buna dayanarak anlatılan zamanın 21. yüzyılın başına kadar getirildiği görülmektedir. Bu anlatılan süre ise çizgisel olarak kurgulanmamıştır. Zamanda sürekli sıçramalar vardır ve anlatı içerisinde bu ileriye ve geriye atlayışlar yaşanan hadiselerin zamansal ardışıklığını bozmaktadır. Yazar, zamanı yeniden yapılandırmada kullanılan teknikler arasında montajlama, geri dönüş, ileri gidiş, tekrar gibi farklı yöntemlere başvurmuştur. Ayrıca çok fazla sıçrama tekniği ile kronoloji de değiştirilmiştir. Yazarın aralara serpiştirdiği diyalog ve monologlar okura hikâyenin içerisinde adeta bir ara vermektedir. Ancak bu eserin genelinde bir boşluk oluşmasına sebep olmamaktadır. Okur eserin sonunda üç nesil hakkında bilgi sahibidir. Elbette en çok bilgi Rudi ve Margarita'nın yaşadıkları olaylar ve o dönem hakkında verilmektedir. Yaşadıkları zaman dilimi ise İspanyol İç Savaş dönemi ve Auschwitz'te geçen zamandır. Özetle edebiyat bilimi içerisinde ele aldığımız inceleme yöntemlerinin çoğuna örnek verebildiğimiz eser, zaman kurgusu açısından çok yönlü ve başarılı görünmektedir.

4. KAYNAKLAR

- Bernecker, W. L. (1997). *Spaniens geschichte seit dem bürgerkrieg*. München: C.H. Beck'sche.
- Best, Otto F. (2004). *Handbuch literarischer Fachbegriffe*. Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch Verlag.
- Dervişcemaloğlu, B. (2016). *Anlatıbilime giriş*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Dumantepe, S. (2018). *Roman ve öyküde zaman*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Ehlers, J. (2005). Der Zeitbegriff in Einsteins relativitätstheorien. Eds. (Frank Steiner) *Albert Einstein: Genie, Visionär und Legende*. Berlin: Springer Verlag. 79-92.

- Genette, G. (2020). *Anlatının söylemi*. (Çev. Ferit Burak Aydar). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Goenner, H. (2005). *Einsteins relativitätstheorien: Raum, zeit, masse, gravitation*. München: Verlag C.H.Beck.
- Hacker, N. (2014). *Raum/zeit und die möglichkeiten der 4 dimensionen: Physik-Fiktion-Hollywood*. Hamburg: Diplomica Verlag.
- Hackl, E. (2007). *Auschwitz'de Düşün*. (Çev. Kaan H. Ökten). İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Jeßing, B. & Köhnen, R. (2012). *Einführung in die neuere deutsche Literaturwissenschaft*. Stuttgart: J.B.Metzler Verlag.
- Lahn, S. & Meister, J. C. (2008). *Einführung in die erzähltextanalyse*. Stuttgart: Metzler'sche Verlagsbuchhandlung.
- Mair, M. (2015). *Erzähltextanalyse [German-language Edition]: Modelle, Kategorien, Parameter*. Stuttgart : İbidem - Verlag.
- Schneider, I. (1921). *Das Raum-zeit-problem bei Kant und Einstein*. Berlin: Verlag von Julius Springer.
- Seidel, C. C. (2010). *Der Spanische bürgerkrieg: Geschichte eines europäischen Konflikts*. München: Verlag C.H. Beck.
- Spörl, U. (2004). *Basislexikon literaturwissenschaft*. Paderborn: Verlag Ferdinand Schöningh.
- Stöckmann, I. (2011). *Naturalismus. Lehrbuch Germanistik*. Stuttgart: J.B. Metzler Verlag.
- Süskind, P. (1985). *Das parfum. Die Geschichte eines mörders*. Zürich: Diogenes Verlag.
- Süskind, P. (2007). *Koku*. İstanbul:Can Yayınları. Çev. Tefik Turan
- Tepebaşılı, F.(2012). *Roman incelemesine giriş*. Konya: Çizgi Kitapevi.

Çatışma beyanı: Makalenin yazarı bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.

Destek ve teşekkür: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.